

תוכן העניינים

ברך א

א. משנה

- 3 'נוסח ארץ־ישראל' ו'נוסח בבל' במשנת עבודה זרה
17 'חקל דמא' – 'שדה בוכים', על השימוש בספרות החיצונית לקביעת נוסח בספרות חז"ל
45 קטעי משנה באוסף הגניזה הקהירית בז'נבה
65 על שלב נוסף בתולדות נוסח המשנה
79 תולדות נוסח המשנה

ב. ירושלמי

- 125 ירושלמי מסכת זוּיקין מן הגניזה האיטלקית, קטעי בולוניה וקטעי סבונה
173 קטע חדש מירושלמי ביכורים
181 'הושבה' (ירושלמי ברכות ב, ג)

ג. בבלי

- 189 תלמוד בבלי, כתב יד פירנצה
195 'פרקא דאביי' (פרק שני של בבלי ראש השנה)
209 'רבנן דסיומא' ו'בני סיומי'
219 'לא אתפרש לן מאי בעי הכא' (על 'גופים זרים' בתלמוד הבבלי)
239 'לישנא דכלה'
275 על קריאת התורה במחזור חד־שנתי בארץ־ישראל
281 עריכות קדומות המשוקעות בתלמוד הבבלי
331 הלכה ארץ ישראלית בתלמוד הבבלי: פרק בעריכת התלמוד
339 'בני התלמוד הפסיקו וקפצו להקשות בתוך הברייתא' (בבלי כתובות עה ע"א–ע"ב)
365 על קטע ירושלמי שחדר לבבלי
373 על הקיצור והשלמתו, פרק בעריכת התלמוד הבבלי
447 קטעי תלמוד בבלי באוסף הגניזה הקהירית בז'נבה

ברך ב

ד. ארץ־ישראל – בבל

- 467 על ברכות התפילין בארץ־ישראל ובבבל
491 תורת ארץ־ישראל בתלמוד הבבלי

ה. לשון

- 529 בנימין גנזכיה – מנימין סקסנאה
533 ערכים נוספים למילון התלמודי (א) 'קורקסא' (בבלי כריתות ג ע"ב)
ערכים נוספים למילון התלמודי (ב) 'נוג', 'נוג' (בבלי תענית כב ע"ב);
539 'שיבתנא' (בבלי תענית ו ע"ב)
545 ערכים נוספים למילון התלמודי (ג) 'ארזניג' (בבלי תמיד לב ע"ב)
553 גת שמנים, גר שמנים; גר יון

ו. גאונים וראשונים

- 565 לתולדות רב פלטי גאון ומקומו במסורת ההלכה
631 תשובות חדשות מרב שרירא ורב האי גאונים באוסף הגניזה הקהירית בז'נבה
640 תשובה חדשה מרבנו חננאל ברבי חושיאל באוסף הגניזה הקהירית בז'נבה

ז. שונות

- 653 על דרך טיפולם של חז"ל בחילופי נוסח במקרא
677 על דרכו של מהר"ש ליברמן בחקר תורת ארץ-ישראל
691 תרומתם של כתבי היד, הגניזה הקהירית ו'הגניזה האיטלקית' לחקר התלמוד
717 'והגדת לבנך', על דרכי ההוראה בתקופת התלמוד
731 אוסף הגניזה הקהירית בז'נבה, הקדמה
761 תעודות, איגרות וחיבורים אחרים באוסף הגניזה הקהירית בז'נבה

- 771 מפתחות
878 המקומות בהם נדפסו המאמרים לראשונה

נוסח ארץ-ישראל ו'נוסח בבל' במשנת עבודה זרה

בעקבות עבודת האיסוף של 'מפעל המשנה' מטעם האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים יש בידנו עדות על למעלה ממאה (!) כתבי-יד למסכת עבודה זרה.¹ מהם שמונה טפסים של משנה; שלושה כתבי-יד שלימים של תלמוד בבלי; שבעה-עשר קטעי גניזה, שנתלשו וששרדו מן ארבעה-עשר טפסים של משנה; עשרים וארבעה קטעי גניזה המצטרפים לתשעה-עשר טפסים של תלמוד בבלי; שמונה קטעים ששרדו, כנראה, מחמישה טפסים של תלמוד ירושלמי, לבד מכ"י לידן; משניות שברי"ף (שמונה-עשר טפסים); משניות עם פירוש רמב"ם (ערבית ותרגום עברי) שמספרם רב, ואף מהם קטעי גניזה; ועוד דפים בודדים מספריות העולם, מהם שהוצאו מכריכות ספרים, המעידים על שמונה טפסים נוספים של תלמוד בבלי. סך-הכול, כאמור, למעלה ממאה כתבי-יד לבד מן הדפוסים.

מהשוואת הנוסחאות של כתבי-היד, הקטעים וקטעי הגניזה הללו עולה, שיש לה למסכת עבודה זרה שני ענפים של נוסח. חלוקה זו היא על-פי מה שרי"ן אפשטיין מכנה 'סימנים חיצוניים',² והיא נעשית בעיקרה על-פי אבחנות אלה: תוספת פיסקא במשנה – דהיינו, יש במסכת מקומות מספר שבהם נוספה בענף אחד של הנוסח פיסקא שלימה שחסרה בענף האחר. בזה כבר נחלקים כתבי-היד לשני ענפים ברורים. תופעה זו תהיה עיקר דיוננו. בבדיקה נוספת עולה, שחלוקה זו מתאימה גם על-פי אמות-מידה נוספות, כמו תוספת מלים בודדות, שמקצתן יש בהן כדי לשנות את העניין. כמו-כן מתאימה החלוקה למה שעולה ממיון התופעות המילוניות (חילופי-מלים) והדקדוקיות (תורת הצורות, תורת ההגה והתחביר – כגון: שימוש סינדיטי ואסינדיטי; צירוף מורכב מן כינוי + בינוני; וי"ו-הניגוד; שימוש בכל"מ – ועוד).

יש חשיבות מרובה לבדיקה מדוקדקת זו, דווקא בפרטים ובפרטי הפרטים, שהרי היא נותנת בידנו אפשרות לשלוף מכל כתבי-היד את כתבי-היד הטוב ביותר שבכל ענף, היינו, את המייצג העקיב של הנוסח ה'נקי', עד כמה שאפשר, שבכל אחד משני הענפים.

לא אאריך כאן בפרטי הממצאים; רק אומר, שבשלב זה של בדיקת שינויי-הנוסח אני עוסק בנסיון חדש של שימוש במחשב, שיעזור באיסוף השינויים הקל-קלים

1 הדברים ניתנים כאן כמות שנאמרו בהרצאה; הם כוללים דוגמאות מעבודתי 'משנה עבודה זרה – מהדורה ביקורתית', שנכתבה בהדרכת פרופ' א"א אורבך.

2 רי"ן אפשטיין, 'המדע התלמודי וצרכיו', מדעי היהדות, ב (תרפ"ז), עמ' 5 ואילך.

הללו ובמיונם. בעזרת מ' קרופ אני מכין תכנית, שאם תעלה יפה, תפתח פתח חשוב לא רק לההדרה של כל שישה סדרי משנה על-פי כל כתבי-היד ולמיון כתבי-היד לענפים, אלא אף לסיווג תופעות לשוניות ודקדוקיות ומיון לארצות ולתקופות; אלא שהדרך ארוכה.

לעת עתה תוצאות הבדיקה במשנת עבודה זרה מורות, שמצד אחד עומד כ"י קויפמן, וכנגדו, בענף האחר של הנוסח, כ"י ספרדי ניו-יורק שההדיר מו"ר הר"ש אברמסון.

אבל בכך לא די. נראה, שעלה בידי להוכיח, שיש לפנינו כאן בשני ענפים אלה לא רק סתם שני ענפים של משניות, אלא באמת מסורת בבל ומסורת ארץ-ישראל. כלומר, כ"י קויפמן – כמצופה – הוא המייצג הטוב ביותר של מסורת ארץ-ישראל בנוסח המשנה (אף-על-פי שסופר כ"י פארמה דייקן ממנו), ואילו כ"י ספרדי ניו-יורק הוא המייצג הטוב ביותר של מסורת בבל. על שני ענפים אלה נרחיב קצת את הדיבור.

ר"ן אפשטיין כותב:

ואשר לסמנים הפנימיים – רק סימן אחד ישנו: כל נוסח שיוצא מפירושי הירושלמי ומתאים לו – הרי הוא 'ירושלמי'. וכל נוסח שיוצא מפירושי הבבלי ומתאים לו – הרי הוא 'בבלי'. רק סימן זה הוא מובהק, סימן שאפשר לסמוך עליו (!) אבל חוץ מזה, אפילו נוסח הגופים (הציטטים) של המשנה שבירושלמי ובבבלי אינו בן סמך אם אינו מוכרח מתוך סוגיות התלמוד.³

וכדי להמחיש דברים ברורים וידועים אלה, שהיו אצלנו לנחלת הכול, אביא לדוגמה משנה אחת בלבד.
פ"ד מ"א (על-פי כ"י פארמה):

נכרי שנמצא עומד בצד הבור שליין,
אם יש לו עליו מלוה אסור; אין לו עליו מלוה מותר.
נפל לבור ועלה, ומדרו בקנה; התיז את הצרעה בקנה;
או שהיה מטפח על פי חבית מרותחת –
כל אלו היה מעשה ואמרו יימכר; ר' שמע' מתיר.
נטל את החבית וזרקה לבור, זה היה מעשה והכשירו.

ועל המעשה השני נחלקי הספרים:

א	ב
נטל את החבית וזרקה לבור	נטל את החבית וזרקה בחמתו לבור
זה היה מעשה והכשירו.	זה היה מעשה והתירו.

כל כתבי-היד הקשורים לכ"י ספרדי ניו-יורק גורסים 'בחמתו'. כך בכתבי-היד של הבבלי: פאריס, מינכן ('בחנותו'), ניו-יורק וקטע גניזה; וכן בבלי דפוס פיזארו ודפוס ויניציה; ואף בפסקא בכה"י פאריס, ניו-יורק וקטע גניזה; ובשני טופסי משניות ניו-יורק (ספרדי ותימני) וכן בנוסח הרי"ף והרמב"ם (מהדורת ששון).
ואילו כל כתבי-היד הקשורים בכ"י קויפמן אינם גורסים 'בחמתו'. כך בכה"י קויפמן, פארמה, קיימברג', לידן, משנה עם פירוש הרמב"ם (תרגום עברי, פאריס 330); וכן בדפוס נאפולי רנ"ב.

3 מבוא לנוסח המשנה, עמ' 701 ואילך; ובמאמרו (לעיל, הערה 2), עמ' 7.

ואמנם ענף כ"י ספרדי ניו-יורק מייצג את נוסח המשנה הבבלית, שכן כך מוכח מסוגיית הבבלי (ס ע"ב):

אמ' רב אשי: כל שבזב טמא – בגוי עושה יין נסך; כל שבזב טהור – בגוי אין עושה יין נסך.

איתיביה ר' חייא בר אשי [רבינא; עיין דק"ס] לרב אשי: 'נטל את החבית וזרקה לבור בחמתו, זה היה מעשה והתירו'. 'בחמתו' – אין, שלא 'בחמתו' – לא! [רש"י: אלמא, זרק העובד כוכבים עשה יין נסך; ואילו זב שזרק חפץ בבלי לא טימאן]. הכא במאי עסקינן, דקא אזיל מיניה.

ולענייננו, התיובתא לרב אשי היא ממשנתנו. ואף-על-פי שבעל דקדוקי סופרים (אות ג; בעקבות תויו"ט) רומז לומר, שהתיובתא היא מברייתא, על-פי הלכות גדולות – שם כתוב: 'אותיביה רבינא לרב אשי והתניא נטל את החבית וכו' – עדיין אפשר, שאף בעל הלכות גדולות כיוון למשנתנו.⁴ וכך – שהתיובתא ממשנתנו – פירש על-כל-פנים רשב"א בתורת הבית, בית חמישי, שער ב, וכתב: 'ואותיביה ר' חייא לרב אשי ממתניתין דפרק ר' ישמעאל, דקתני נטל את החבית וזרקה בחמתו לבור זה היה מעשה והתירו'. ולפי פשוטה של סוגיה גרסו במשנת בבלי 'בחמתו', ודייקו: 'בחמתו' – אין; שלא בחמתו – לא'.

ואילו בארץ-ישראל לא גרסו בנוסח המשנה 'בחמתו'. וכך יוצא מפורש, כהוכחה פנימית, מן הירושלמי כאן, פ"ד הי"ב, מד ע"ב:

ר' ישמעאל בשם ר' אבהו: אין הגוי עושה יין נסך בזריקה, גוי מהו שיעשה יין נסך בחמתו?

נישמענה מן הדא: ארמיא הוה ליה קופין גו מעצרתא, אתא ישראל וזלף בהו חמר. אתא ארמיא קולתה ושפכון לגובה. אתא עובדא קומי רבנן, אמרי: אין הגוי עושה יין נסך מחמתו.

משמע, מן ההנחה שבה מסכם הירושלמי את משנתנו, 'אין הגוי עושה יין נסך בזריקה', כל-שכן מן השאלה, 'גוי מהו שיעשה יין נסך בחמתו', יוצא, שלא גרסו במשנתם 'בחמתו' – כגירסת כ"י קויפמן וכל הקשורים אליו. ומכאן הערה אחת לנוסח רמב"ם במשנה. מבין שני הענפים, הבבלי והארצישראלי, משנת רמב"ם שייכת לענף הארצישראלי, היא בנויה על נוסח ארץ-ישראל של המשנה. כך עולה משינויי-הנוסח בכל דקדוקיהם, בתורת הצורות, בתחביר ובכל שאר הסימנים החיצוניים. אבל בכל מה שנוגע להלכה שינה רמב"ם את נוסח ארץ-ישראל שלפניו והרכיב עליו את ההלכה הבבלית. ולא זו אף זו, כפי שהוכיח אדוני אבי,⁵ גם במקום שאין הבדל להלכה בין הבבלי לירושלמי, במקרים שבהם יש דיון בבבלי שאינו מוליך להבדל בהלכה אלא הבדל בפירוש בלבד, גם שם, ועל-פי שקלא-וטריא בלבד שבבבלי, יש שרמב"ם ישנה וינקוט נוסח הבבלי. ועל-כן

4 על-פי רשימתו של ר"ן אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 867, על-אודות 'תניא' כפתיחה למשנה ב'הלכות גדולות'.

5 הרא"ש רוזנטל, 'הכתובת מגבעת המבחר', פרקים ב, ירושלים תשכ"ט-תשל"ד, עמ' 357 (ברמז); וביתר פירוט במאמרו 'Talmudica Iranica' (למילון התלמודי), מכון בן-צבי (בדפוס), עמ' 112, הערה 32.

גורס רמב"ם כאן בדוגמה שלפנינו 'בחמתו' גם בפירוש המשנה גם במשנה תורה. וזה מעמיד את נוסח המשנה של רמב"ם — שעיקרו ארצישראלי ונופו בבלי — כענף בפני עצמו, וצאצאיו ממנו. אמנם בפירוש המשנה לרמב"ם בתרגום עברי לא גרס 'בחמתו'. וכבר דומה, שיש לחלק בין מסורת כתבי-היד של פירוש המשנה במקורו הערבי לבין ענף הפירוש בתרגום העברי, שכן על פירוש רמב"ם הרכיבו משניות מ'סדר המשנה', ולא את משנת הרמב"ם.⁶ ועל נוסח רמב"ם ושיטתו — כפוסק — בענייני נוסח כבר כתבו מהר"ש ליברמן⁷ ורי"ן אפשטיין.⁸

ומכאן מבקש אני להציע בפניכם אבחנה נוספת שתשמש אותנו כשאנו עוסקים בהגדרת המרכיבים של נוסח המשנה. לא רק חלוקה לשני ענפים ראשיים, נוסח בבל ונוסח ארץ-ישראל, אלא בנוסח בבל עצמו מבקש אני לחלק בין מה שאני מכנה 'משנת בבל' ובין 'משנת הבבלי':

משנת בבל היא המשנה שרב מביאה לבבל עם ירידתו בשנת 219; וזהו הנוסח הנלמד בישיבות האמוראים, והוא הנוסח שעליו בנו אמוראי בבל את תלמודם. משנת הבבלי היא המשנה שהוגהה בדורות שלאחר התלמוד ונוסחה על-פי סוגיית הגמרא כפי שנתפרש התלמוד הבבלי על-ידי הראשונים לארצותיהם ולשיטותיהם.⁹

ובחזרתי להדגים אבחנה זו במשנה, שסוגיית הגמרא עליה קצרה, אבל כמה שהיא קצרה, היא סבוכה וקשה. ונראה, שדווקא נקודת-המוצא שלנו — נוסח המשנה — תעזור לפתור אף את סוגיית הבבלי. כוונתי לפ"ב מ"ג:

אלו דברים שלגויט אסורים ואסורין אסור הנייה. היין... וכו' בשר הנכנס לעבודה זרה מותר; והיוצא אסור מפני שהוא זבחי מתים — דברי ר' עקיבה.

המלים 'דברי ר' עקיבה' נמצאות בכל נוסחי הענף הארצישראלי ובמקצת מנוסחי הענף הבבלי, אבל הן חסרות בכה"י מינכן, ספרדי ניו-יורק ובקטע גניזה של הבבלי, וכן בפיסקא של כ"י ספרדי ניו-יורק. וכך גרסו בסוגיית הבבלי (לב ע"ב):

בשר הנכנס לעבודה זרה מותר... והיוצא אסור מפני שהוא זבחי מתים. מאי טעמא? אי אפשר דליכא תקרובת עבודה זרה. מני ר' יהודה בן בתירה היא;

דנתיא: רבי יהודה בן בתירה אומר, מנין לתקרובת עבודה זרה שמטמאה באהל? שנאמר: ויצמדו לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים. מה מת מטמא באהל אף תקרובת עבודה זרה מטמאה באהל.

ושתי שאלות עיקריות כאן: האחת, אם גרסו במשנה 'בשר היוצא אסור מפני שהוא זבחי מתים דברי ר' עקיבה', מה מקום לדברי התלמוד 'מאי טעמא, אי אפשר דליכא תקרובת עבודה זרה. מני ר' יהודה בן בתירה היא', והלא משנתנו ר' עקיבה היא?!

וכבר העיר בעל דקדוקי סופרים כאן על חסרון המלים 'דברי ר' עקיבה' בכ"י מינכן, וכתב: 'ולא מצאתיו גם ברא"ש, וכנראה הוא נכון; מדקאמר לקמן (לב ע"ב) מני,

6 עיין: מבוא לנוסח המשנה, עמ' 1277.

7 הקדמה לתוספת ראשונים, ד, ירושלים תרצ"ט, מבוא, עמ' כב.

8 מבוא לנוסח המשנה, עמ' 1276.

9 ראה מה שכתב א"א הרא"ש רחנטל במאמרו 'Talmudica' (לעיל, הערה 5), עמ' 66, נספח ו: משהו לטיב המשנה שבבבלי.

ריב"ב היא וכו' ולא קאמרו סבר לה כריב"ב, משמע דסתמא איתני. ובעקבותיו כתב רי"ן אפשטיין: 'כך יוצא מן הבבלי שלא היה לפניהם במשנה [דברי ר' עקיבה].¹⁰ ואף הוא מסיים וגזור 'משמע משנתנו סתם היא. 'ושניהם לא ידעו בזמנו, שכיוונו לדעת הראב"ד שכתב: 'דברי ר' עקיבא – לא גרסינן ליה. דהא אמ' בגמרא: מני, ר' יהודה בן בתירא היא. ומאן דגרס לה מפרש הכי: ומני, ר' יהודה היא – כלומר, ר' עקיבא סבירא ליה כר' יהודה, דמקיש ליה זבח למת.¹¹

על קושי נוסף במלים 'מני, ר' יהודה בן בתירא היא' העמידו תוספות (ד"ה והיוצא) והראשונים, והוא, שלא מצינו חכמים שחולקים על ר' יהודה בן בתירא באיסור הנאה של תקרובת עבודה זרה, אלא איסור הנאה זה הוא לדברי הכול, ואין לומר 'מני, ר' יהודה בן בתירא היא'.

אבל עיקר הקושי במשנה זו, שכל הסוגיה שעליה אינה שייכת לכאן. שהרי משנתנו עוסקת רק בעניין איסורי הנאה – 'אלו דברים שלגויים אסורין ואסורין אסור הנאה' – ומה שייך לומר ר' יהודה בן בתירא היא, שהוא עוסק בעניין טומאת אוהל? ! דתניא: 'ר' יהודה בן בתירא אומר: מנין לתקרובת עבודה זרה שמטמאה באהל? שנאמר: ויצמדו לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים; מה מת מטמא באהל אף תקרובת עבודה זרה מטמאה באהל'.

ואמנם רש"י ביקש ליישב, על-ידי שהוסיף ופירש: ומינה, מה מת אסור בהנאה... אף תקרובת עבודה זרה אסורה בהנאה. ואף סופרו של כ"י מינכן ביקש ליישב, על-ידי שהכניס את פירושו רש"י בגוף הגמרא שלו (!).

אבל היא הנותנת, שהרי עיקר זה 'ומינה' שרש"י פירש חסר בגמרא לגמרי. וכבר הקשה כן הרמב"ן בחידושו למקום וכתב: 'ועוד, דהו"ל לפרושי אסור הנאה בדברי ר' יזורה בן בתירא, דהא איהו לא קתני לה מפורש [אלא רש"י], והוה ליה בגמרא למימרא'.

אלא שהסוגיה שלנו מקבילה מלה במלה עם להלן, מח ע"ב, במשנה העוסקת בעניין אשירה, על הפיסקא 'ולא יעבור תחתיה ואם עבר טמא'. ואם נדקדק נמצא, שמקורה של סוגיה זו הוא דווקא להלן, בדף מח ע"ב. וכך אמרו:

'ולא יעבור תחתיה ואם עבר טמא' – מאי טעמא? אי אפשר דליכא תקרובת עבודה זרה. מני? ר' יהודה בן בתירא היא, דתניא: ר' יהודה בן בתירא אומר, מנין לתקרובת עבודה זרה שמטמאה באהל, שנאמר ויצמדו לבעל פעור וכו'.

מלה במלה כל הסוגיה; ושם כהוגן: תקרובת זו שתחת האשרה מטמאה באוהל את העובר תחתיה, וזו היא ששינוי 'ואם עבר טמא'.

ואף-על-פי שהסוגיה מובאת כאן, בעניין בשר היוצא, בכה"י ספרדי ניו-יורק, פאריס ומינכן, וכן בדפוס פיזארו ודפוס ויניציה ר"פ ואילך, ואף-על-פי שהסוגיה היתה כבר לפני רבינו חננאל כאן ולפני רש"י ותוספות והראשונים – בכל-זאת על-פי תוכנה אין לה כאן מקום, והיא נאמרה באמת רק להלן, בדף מח ע"ב, והועברה לכאן ב'עריכה' שלאחר עריכת המסכת על-ידי מי מן הסופרים-המסדרים. ואדוני אבי פירש לי, שהסוגיה הועברה לכאן רק במנת לתלות 'קטע מפרש' על המלים במשנה 'מפני שהוא זבחי מתים', על כך העיר המסדר, כי 'זבחי מתים' הם המתפרשים בדברי ר' יהודה בן בתירא על הפסוק: 'ויצמדו לבעל פעור ויאכלו זבחי מתים' –

10 מבוא לנוסח המשנה, עמ' 1161.

11 פירוש הראב"ד על מסכת עבודה זרה, מהדורת א' סופר, ניו-יורק תשכ"א, עמ' 50.

מה מת מטמא באהלי וכו'.¹² ומשהועברה הסוגיה לכאן, שוב לא היה מקום לשנות במשנה 'דברי ר' עקיבה' ולהמשיך ב'מני מתניתין'; ועל כן השמיטו את המלים 'דברי ר' עקיבה' במשנה שבכ"י מינכן ובכ"י ספרדי ניו-יורק. למרות שהעברה זו מוכחת מכמה פנים מבחינת התוכן, לא הייתי מעז להציע דברים אלה לפניכם, ובמיוחד לא לפני בעל היובל, מהר"ש ליברמן, שאין דעתו נוחה מ'שיטות מחקר' מעין אלה, אלמלא מצאתי בגניזת קיימברידג' קטע פגום, שמשחזרו עולה בוודאות, שלא גרס בסוגיית הבבלי כאן את כל לשון הקטע שהועבר מדף מח ע"ב; והוא משמש הוכחה, שאין אחריה כלום, למה שאמרנו למעלה. וזה לשונו:

[ל דיפליגו אמ'] איה גמרא גמור
 [הניכנס לבי"ת עבודה זרה מותר
 [זבחי מיתים מן תנא
 [חנן דלא כר' אליעזר דאי
 [תם מחשבות נוכרי לעבודה
 [פות אסורים לשאת ולתת ע
 [גוי ההו'] לתרפות בין בהליכה
 [מותר ישראל ההולך לתרפת בהליכה
 [אסור והא תניא ישראל בין בה
 [זירה אסור כידתניא ההוא בי

ולעניין נוסח המשנה, ולהגדרת 'משנת בבל' ו'משנת הבבלי' שממנה יצאנו, אין ספק בעיני, שגם 'משנת בבל', כמו משנת ארץ-ישראל, גרסה בנוסחה 'דברי ר' עקיבה'. רק בסוף תקופת האמוראים או לאחריה, משגלגלו את הסוגיה מדף מח ע"ב לכאן, נתעורר הקושי בין סוגיית הגמרא לנוסח המשנה, הגיהו בנוסח המשנה ומחקו את המלים 'דברי ר' עקיבה' והתאימו את נוסח המשנה שבבבלי לתלמודו. וזוהי שאני מגדיר כ'משנת הבבלי' (אבחנה שר"ן אפשטיין לא הסכים לה; הוא אינו מכיר ב'משנת בבל').

ומכאן נעבור לתופעה רווחת במסורת הנוסח של מסכת ע"ז, לתוספת פיסקא שנוספה בכל מקרה רק בענף-נוסח אחד של המשנה. ואדגים כאן בשתי דוגמות, אחת לענף הבבלי וכנגדה אחת לענף הארצישראלי. משנה שהרבו חכמים וחוקרים לעסוק בה היא המשנה העוסקת בהיתר השמן של רבי ובית-דינו. ומן הראוי לחזור ולדון בה עכשיו מחדש לאור הממצא שבכתב-יד. וכך שנינו בפ"ב מ"ו:

אלו דברים של גוים אסורין ואין אסורין אסור הנייה; חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו; והפת והשמן שלהן ושלקות; ר' ובית דינו היתירו בשמן. וכבשין שדרכן לתת בהן יין וחומץ וטרית טרופה וכו'.

12 השוה כדוגמתו מה שכתב רמב"ם בפירוש המשנה, זבים ד, ו, מהדורת קאפח, עמ' תרעח: ועל אותו ענין אמרו בתלמוד (נידה ד ע"ב) מאי מדף? דכתיב קול עלה נדף... ופירוש זה אינו מעעם הגמרא, אלא היא הגהה מפירוש רבנן סבוראי (!) וכתבוה המעתיקים (!) בתוך הדברים ולא העירו על כך.